

Historie voortgezet onderwijs ¹ met Huishoudschool St. Zita

deel I

Wim Daanen en John Riggers m.m.v. Dinie Wijgerse

Ter inleiding: lager onderwijs in Maasbommel

Eeuwenlang waren er geen scholen. Kinderen leerden wat nodig was van hun ouders, verdere familie en de gemeenschap om hen heen. Kennis, informatie van welke aard ook, werd mondeling overgedragen. Maar als de Romeinen in de vierde eeuw na Christus vertrokken zijn en de tot christen gedoopte Frankische koning Clovis (466-511) een bestuurlijke eenheid weet te smeden van de diverse stammen in West-Europa, worden in de steden naast de vele kerken en kloosters ook daarbij behorende scholen gesticht. Ze vormen immers een belangrijk middel om het christelijk geloof verder te verspreiden. Een groot rijk vraagt echter ook om veel schrijvende en lezende ambtenaren. Als Karel de Grote (747-814) vanaf het jaar 800 keizer wordt van het grote midden Europese 'Heilige Roomse Rijk' (waar ook onze streken toe behoorden), gaat hij dan ook de stichting van scholen en het daar gegeven onderwijs sterk stimuleren. Het zijn voornamelijk scholen voor de hogere standen en adel, die volledig onder gezag staan van de kerkelijke autoriteiten. De belangrijkste vakken zijn: lezen, schrijven, zingen en bidden. Later, als de scholen veelal door de stadsbesturen overgenomen worden, zullen ze 'Latijnse scholen' gaan heten. Wie daar afstudeerde - en dat waren in die tijd 'uiteraard' alleen jongens - kon daarna gaan doorleren op een seminarie ² of een universiteit ³. Het gewone volk bleef in die vroege middeleeuwen ongeletterd.

Maar vanaf het begin van de 13e eeuw groeit de bevolking gestaag, ontstaan er in ons land de contouren van steden en ontwikkelt zich in toenemende mate handel en industrie. Sommige steden krijgen van de heersende adel stadsrechten waaronder marktrecht of tolrecht. Zo ook de vrije stad en heerlijkheid Maasbommel. Bekend is dat die op verzoek van Nijmegen tussen 1430 en 1549 zelfs deelneemt aan het internationale handelsverbond de Hanze. Het is daarom niet ondenkbaar dat om aan de (Maas)handel deel te kunnen nemen toen reeds in Maasbommel door een koster, pastoor of kloosterling lezen, schrijven en rekenen werd onderwezen.

Tijdens de reformatie, kort na het begin van de 17e eeuw (1609) gaan ook in Maasbommel de middeleeuwse kerk en pastorie over naar de protestanten. Er vestigen zich predikanten en de koster-onderwijzers zullen naast het onderhouden van de kerk ook het lager onderwijs vorm en inhoud gaan geven ⁴. Waar die kosters met hun schoollokaaltje destijds woonden is vooralsnog onduidelijk.

¹ Veel van dit artikel is gebaseerd op of ontleend aan: Boekholt P.Th.F.M. en E.P. de Booy, *Geschiedenis van de school in Nederland, vanaf de middeleeuwen tot aan de huidige tijd*, 2008

² De vele seminaries werden opgericht door een bisdom of kloosterorde.

³ Universiteiten (vaak uit een 'hogeschool' ontstaan): Leiden (1575), Franeker (1585-1811), Groningen (1614), Utrecht (1636), Harderwijk (1648-1811), Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam (1877), Vrije Universiteit van Amsterdam (1880), K.U. Nijmegen/Radboud (1923); daarnaast na de oorlog gespecialiseerde universiteiten in Delft, Wageningen, Rotterdam, Tilburg, Maastricht en Enschede.

⁴ In de Synopsis der Handelingen van de Classis van Nijmegen van het jaar 1590 tot 1660 staan de volgende Maasbommelse schoolmeesters vermeld: vanaf mei 1609 Robert Penninck, vanaf september 1640 Jacob Leynier en vanaf oktober 1646 Johannes Prignon.

Vanaf de totstandkoming van de Bataafsche Republiek als eenheidsstaat (1795), ontstond de behoefte aan een ordelijk landelijk onderwijssysteem. Na de eerste 'schoolwetten' (1801 en 1803) werd de onderwijswet van 1806 aangenomen waarin een aantal belangrijke regels voor het lager onderwijs in het hele land waren vastgelegd. Zo moest er onder andere klassikaal lesgegeven worden, moesten onderwijzers een diploma hebben en werden ze door een rijksinspectie gecontroleerd. Voor de wet bestonden er alleen nog maar 'openbare scholen' voor kinderen van alle gezindten. Ook als er in de Noordelijke Nederlanden alleen door protestante onderwijzers - zoals ook in Maasbommel - op school werd lesgegeven. De kadastrale kaart van 1821 toont vermoedelijk de juiste locatie aan de Maasbandijk (Raadhuisdijk) van het eerste gemeentelijke schoolhuis dat in 1815 in Maasbommel gebouwd werd (zie bijlage). Toen dat niet meer voldeed, werd er, eveneens aan de Maasbandijk in 1846 een nieuw openbaar schoolhuis met onderwijzerswoning gebouwd.

In 1848 komt er een nieuwe Grondwet die o.a. vrijheid van onderwijs garandeert en vanaf dat moment iedereen een eigen 'bijzondere' school op eigen kosten kan stichten mits die voldoet aan de kwaliteitseisen van het rijk. Maar makkelijk gaat de liberale ommekeer niet. Pas halverwege de 19e eeuw,

zullen na veel (school)strijd in met name Alphen, Maasbommel en Appeltern tussen protestanten en katholieken ook de openbare scholen een rooms-katholieke onderwijzer krijgen ⁵. Maar twee geloven onder één schooldak blijkt nog te veel gevraagd, zeker voor de protestanten die twee eeuwen lang de dienst hadden uitgemaakt. Als reactie beginnen ze in Maasbommel in 1853 hun eigen protestante onderwijs in de consistoriekamer van de N.H.-kerk (uit 1843) ⁶. In 1884 komt op de plaats van het

openbare schoolhuis en de onderwijzerswoning uit 1846 een nieuwe openbare school met drie klassen gereed (zie bijlage). De onderwijzer gaat tijdelijk in de naastgelegen woning van de voormalige dokter wonen ⁷. Een nieuwe grotere school was geen overbodige luxe want aan kinderen is in die tijd geen gebrek. In 1888 gaan er in Appeltern, Altforst, Maasbommel en Alphen respectievelijk 75, 56, 96 en 118

⁵ Belangrijk bijkomend element in de schoolstrijd was dat de protestante koster traditioneel tevens betaald werd als onderwijzer en voorzanger in de N.H.-kerk. Zijn inkomen werd drastisch verminderd toen de koster geen onderwijzer meer was.

⁶ Uit de 'Algemeene Tabel van de Lagere Scholen' van de gemeente Appeltern (Maasbommel 899 inwoners) blijkt dat in 1858 het aantal leerlingen in de protestante school van meester M.J. Ramaer bedraagt 8 jongens en 17 meisjes. (Met dank aan Ben van Dijk van WHAM)

⁷ Na de dood van dokter Van Weezel besluit de gemeenteraad eind augustus 1883 diens woning naast de school aan te kopen voor bewoning door de schoolmeester. Eind 1894 kan de opvolger van dokter Van Weezel de woning weer 'huren' van de gemeente omdat daarnaast een woning voor de onderwijzer van de openbare school is gebouwd (oktober 1894).

Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant, 29-12-1883

openbare school (1884-193) aan de Maasbandijk te Maasbommel

kinderen naar de openbare school en naar de bijzondere protestante scholen gaan in Appeltern, Maasbommel en Alphen respectievelijk 21, 10 en 10 kinderen ⁸.

In 1857 komt er een nieuwe schoolwet waarin o.a. minimumsalarissen voor onderwijzers worden vastgesteld en de leerstof duidelijk is vastgelegd: naast de traditionele vakken lezen, rekenen en taal komen aardrijkskunde, kennis der natuur, meetkunde en zingen in het programma. Daarnaast worden in de wet facultatieve vakken genoemd zoals moderne talen, wiskunde, landbouwkunde, tekenen en handwerken voor meisjes (MULO ⁹), al naar gelang de behoefte van de gemeente. Naast een gering schoolgeld zijn de kosten voor het openbaar lager onderwijs volledig voor de gemeente. Maar een schoolplicht voor ouders om hun kinderen naar school te sturen bestaat nog niet. Op het platteland, zoals in Maasbommel, kwam het dus vaak voor dat vooral jongens in de zomermaanden hun vaders op het land moesten helpen en daarom of om andere redenen tijdelijk niet naar school gingen. Die kinderen konden alleen op vrijwillige basis buiten de reguliere schooltijd door de onderwijzers van de school tegen een geringe vergoeding worden 'bijgespijkerd' of de facultatieve vakken volgen. In de wet van 1878 wordt de MULO niet meer genoemd maar omdat de praktijk veelal hetzelfde blijft, blijft in de volksmond de MULO bestaan.

Met de Leerplichtwet van 1900, die op 1-1-1901 in werking trad, veranderde dat. Vanaf die datum moesten kinderen van 6 tot 12 verplicht onderwijs volgen ¹⁰. Alleen voor boerenkinderen werd ook nu nog een uitzondering gemaakt tijdens de oogsttijd. Meisjes mochten thuisblijven om mee te helpen voor het gezin te zorgen. Gemeenten werden nu echter verplicht om voor die kinderen uit meestal arme gezinnen '*herhalingsonderwijs*' te organiseren en (ondanks Rijkssubsidie) grotendeels te betalen ¹¹. Ook de armlastige gemeente Appeltern ¹².

**** APPELTERN, 25 Nov. Tot onderwijzers in nuttige handwerken bij het herhalingsonderwijs op de openb. scholen zijn benoemd: Clerkx te Appeltern, Basten te Altforst' Essen te Maasbommel en Hamelton te Alphen.**

Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche courant, 27-11-1919

Bij de Lager-onderwijswet van 9 oktober 1920 wordt een viertal schoolsoorten onderscheiden: naast het '*gewoon lager onderwijs*' is dat het '*vervolgonderwijs*' ter vervanging van het '*herhalingsonderwijs*', het '*uitgebreid lager onderwijs (ULO)*' en het '*buitengewoon lager onderwijs*' voor gehandicapte kinderen. Over vervolgonderwijs en de ULO komen we meer uitvoerig te spreken in deel II van dit artikel. Hier resteert de constatering dat mede door de latere wetswijzigingen, waarbij de schoolplicht in 1928 werd verruimd naar 7 jaar en in 1942 (1950) naar 8 jaar (en in 1969 naar 9 jaar), steeds meer noodzaak ontstond voor gemeenten het '*vervolgonderwijs*' invulling te geven. Maar de daaraan verbonden kosten zijn erg hoog, zeker voor de armlastige gemeente Appeltern. Soms, als de raad ontheffing wil om dit onderwijs te verzorgen ¹³ moet er zelfs een aanmaning van Gedeputeerde Staten aan te pas komen om de raad op

**** MAASBOMMEL, 20 Oct. Tot onderwijzers in nuttige handwerken bij het vervolgonderwijs 1921-'22 te Maasbommel is benoemd Mej. Nikkels alhier.**

Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche courant, 21-10-1921

⁸ Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant, 23-2-1888.

⁹ Meer Uitgebreid Lager Onderwijs

¹⁰ De wet kende als speciale vorm nog wel het 'huisonderwijs' zoals dat in adellijke families toen nog voorkwam.

¹¹ Zie Koninklijk besluit van 21-12-1901 houdende regelen ter uitvoering van art 45bis der wet op het lager onderwijs.

¹² Tot zijn dood in 1915 zou schoolmeester A.J.J. Sprenkels in Maasbommel het herhalingsonderwijs geven.

¹³ Zie verslag van de raadsvergadering van juni 1928

andere gedachten te krijgen. Gelukkig, twee maanden later meldt dezelfde krant uit een raadsverslag: *Naar aanleiding van een schrijven van Ged. Staten i/z het opheffen van het openbaar vervolgonderwijs, wordt besloten om ook dezen winter voor de meisjes een gelegenheid te openen* ¹⁴.

Het schrijven van Ged. Staten inzake de opheffing van het openbaar vervolgonderwijs wordt dan behandeld. De Inspecteur van L.O. te Tiel maakt bezwaren volgens den VOORZITTER, vooral omdat de meisjes dit landbouonderwijs wel kunnen volgen. Doch vroeger volden de meisjes het herhalingsonderwijs evenmin. Medegedeeld zal worden, dat de Raad z'n standpunt blijft handhaven.

Het Huisgezin, 11-6-1928

In de grondwet van 1917 werd geregeld dat alle scholen, dus ook de 'bijzondere', evenveel recht hadden op overheidssubsidie. Mede daardoor stichten in 1930 in Maasbommel op aandringen van de pastoor de rooms-katholieken een eigen lagere school in de Kerkstraat ¹⁵. Pal tussen school en kerk komt een jaar later de onderwijzerswoning. Op last van Gedeputeerde Staten wordt in 1934 de openbare school aan de Maasbandijk (Raadhuisdijk) gesloten. Het achttal protestante leerlingen die op enig moment toch naar de openbare school waren gegaan, reizen vanaf dat moment op kosten van de gemeente met de bus heen en weer naar de hervormde Gravin van Rechterenschool in Appeltern.

Vier jaar later, in de zomer van 1938, brandt het gebouw van de voormalige openbare school aan de Raadhuisdijk tot de grond toe af. De krant meldt dat daarbij *een partij van ongeveer 100 kilogram margarine, toebehoorende aan de gemeente [ter distributie], de inventaris van de garage (v.d. Kamp) en het timmerbedrijf (Toebast) zijn geheel door het vuur vernield*. De oorzaak van de brand is onbekend, maar gelukkig dekt de verzekering de schade, zo meldt de krant ¹⁶.

Voortgezet onderwijs voor de WO II, een vluchtig overzicht

Vanaf het begin van de 17e eeuw werd er tot de dag van vandaag in Maasbommel in enigerlei vorm lager onderwijs gegeven. Maar welk voortgezet onderwijs was er in vroeger tijden in en rondom Maasbommel voor handen?

Latijnse Scholen

Zoals al hierboven even aangeroerd waren de eerste scholen, klooster- of parochiescholen die, later vaak overgenomen werden door de stad en 'Latijnse School' gingen heten.

Zo werd in **Nijmegen** rond 1545 de Latijnse school gebouwd als opvolger van de parochieschool van de St. Stevenskerk. De opvolger van de school werd in 1842 het Stedelijk Gymnasium Nijmegen.

Ook **Tiel** kreeg in de middeleeuwen een Latijnse school. In 1562 nam de stad de school over van de monniken van St. Walburg die daar naar het schijnt al in de 14e eeuw onderwijs verzorgden ¹⁷. In 1879 werd vanwege de Hoger-Onderwijswet van 1876 de Latijnse school ook hier omgezet in een gymnasium.

In **'s-Hertogenbosch** werd de middeleeuwse parochieschool van de St. Jan halverwege de 17e eeuw een Latijnse school en ook hier later (1848) omgedoopt met de naam 'Stedelijk Gymnasium'.

¹⁴ Raadsvergadering gemeente Appeltern, donderdag 9-8-1928.

¹⁵ Op 24 mei 1980 wordt in de Kampstraat de nieuwe R.K. lagere St. Lambertus-school geopend ter vervanging van de oude R.K.-school uit 1930 in de Kerkstraat.

¹⁶ o.a. Nieuwe Tilburgsche Courant, 2-6-1938

¹⁷ Regionaal Archief Rivierenland

Opmerkelijk genoeg voltrok zich ook een dergelijke ontwikkeling in het (tot 1795) zelfstandig graafschap **Megen**. Ten tijde van de reformatie konden vanaf 1645 de rooms-katholieke Maasbommelaars daar voor hun zielzorg terecht. In dat jaar vestigden zich namelijk Franciscaner monniken in Megen die er tevens een Latijnse school stichtten ¹⁸. Uit de hele Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden kwamen er jongens naar de school die vanwege hun geloof vanaf 1648 in de calvinistische republiek ten noorden van de Maas geen hoger onderwijs meer konden volgen. Tussen 1800 en 1877 was het een Openbare Latijnse School met subsidie van het rijk. Bij de invoering van de genoemde Hoger-Onderwijswet werd het een 'bijzondere school van hoger onderwijs' en veranderde de naam in 'Sint-Antoniusgymnasium'. Wel bleef het beheer volledig bij de Franciscanen. De 'succesformule' van 'Megen' was dat de leerlingen niet werden ondergebracht in een internaat maar bij burgers in zogenaamde 'kosthuizen'. Door de verandering in geloof en maatschappij in de jaren zestig van de vorige eeuw, begon langzaamaan de terugloop in het aantal leerlingen. Bovendien was er vanaf 1947 in Oss een gymnasium (Titus Brandsmalyceum). Voor het kleine gymnasium/'klein seminarie' in Megen bleek geen plaats meer te zijn. Op 3 juli 1967 werd de school definitief gesloten.

Tot slot: ook in het betrekkelijk nabije **Ravestein** werd rond 1735 een Latijnse School gebouwd die in 1752 'Gymnasium Aloijsonianum' ging heten en tot 1878 bestond.

Het antwoord op de vraag hoeveel Maas en Waalse leerlingen ooit in vroeger tijden bijvoorbeeld in Megen, Tiel of Ravestein onderwijs genoten op een Latijnse school of gymnasium is vooralsnog niet te beantwoorden, maar het zijn er voor zover bekend maar enkelen geweest. Wel is zeker dat meestal de adel, de dominee, pastoor, arts of burgemeester ¹⁹ en sommige van hun nazaten dat onderwijs genoten hadden. Maar zij kwamen ook vaak uit meer stedelijke gebieden, vaak zelfs van ver buiten de streek.

De Franse (kost) School

Vanaf de 16e tot in de 19e eeuw was er met name in veel steden een 'Franse school' als vorm van voortgezet onderwijs dat meer op de praktijk was gericht en de Latijnse scholen of gymnasia danig beconcurrerden. De Franse taal was er een belangrijk vak. Je werd er beter klaargestoomd voor het internationaal handelsverkeer dan op de Latijnse school, maar eigenlijk was het slechts een uitbreiding van het lager onderwijs. Meestal waren het particuliere kostscholen die bovendien tamelijk veel schoolgeld vroegen. Dat maakte dat vooral kinderen van vermogende ouders er terecht konden. In **Herpen** bestond in de 19e eeuw een Franse School evenals kortstondig in **Culemborg** en **Beek** bij Nijmegen.

Met de onderwijswet van 1857 verdween de Franse school en werd opgevolgd door de MULO.

Gegeven de overheersende armoede van Maas en Waal en de hoge kosten van de Franse school zullen waarschijnlijk weinig of geen Maasbommelaars ooit een Franse kostschool bezocht hebben.

Algemeen vormend onderwijs: HBS en MMS

Op 2 mei 1863 werd de Wet op het Middelbaar Onderwijs (M.O.-wet) van minister Thorbecke aangenomen. De wet onderscheidde: 'burgerscholen', 'hogereburgerscholen' (HBS), 'middelbare scholen voor meisjes' (MMS) en de Polytechnische school in Delft ²⁰.

¹⁸ nl. wikipedia. org; Megen

¹⁹ Burgemeester en dijkgraaf J.G. de Leeuw (1884-1962) studeerde in Megen aan het gymnasium.

²⁰ In 1843 bestond al de Koninklijke Academie te Delft, in 1864 werd dat de Polytechnische School Delft, in 1905 Technische Hogeschool Delft en in 1988 de Technische Universiteit Delft.

De 'burgerschool' was als tweejarige opleiding bedoeld voor de toekomstige ambachtsman en landbouwer. Als dagopleiding werd het geen succes, overdag moest er immers gewerkt worden. Wél was de school gewild in de vorm van een avondschoon en dan vooral de particuliere variant.

Voor de 'hogereburgers' die werkzaam zouden zijn in handel, nijverheid en staatsdienst kwam de HBS met een driejarige en vijfjarige opleiding. Het zou het meest succesvolle schooltype van de wet worden²¹. De MMS had geen duidelijk omschreven doel maar was bestemd voor 'meisjes uit de meer gegoede en burgerklasse'.

De eerste HBS-en werden in het land 1864 geopend: rijksscholen en gemeentelijke.

De gemeente **Tiel** sticht in 1870 naast de Latijnse school een zelfstandige HBS. Deze gemeentelijke school wordt in 1920 overgedragen aan het Rijk. Meisjes moeten voor hun middelbare opleiding tot na de oorlog wachten.

In **Oss** starten de paters Karmelieten in 1923 een HBS-B, in 1940 komt er een HBS-A bij²². Deze opleidingen zijn er enkel voor jongens. Zelfs de jongens uit Ravenstein moeten voor de HBS naar Oss. Meisjes kunnen het eerst in **Nijmegen** terecht waar in 1865 een HBS wordt opgericht die na de Eerste Wereldoorlog ook meisjes toelaat. In 1922 wordt er daarnaast een aparte MMS in Nijmegen opgericht. Ook in **s'-Hertogenbosch** gaat in 1867 een (Rijks) HBS van start. In 1930 besluit het Curatorium van de R.K. Lycea in Den Bosch 'in beginsel' tot de stichting van een Middelbare R.K. Meisjesschool voor: "*leerlingen die geen bepaalde gymnasiale studie wenschen te volgen, maar toch een algemeene ontwikkeling wenschen te verkrijgen in overeenstemming met hare bestemming van beschaafde, ontwikkelde vrouw*"²³

Nijverheidsonderwijs: ambachtsschool en (landbouw)huishoudschool.

De M.O.-wet van 1863 hield een duidelijke scheiding in stand tussen het 'algemeen vormend' en 'praktisch' onderwijs. Het regelen van beroepsonderwijs achtte de regering in eerste instantie niet tot haar taak, daar moesten de bedrijven en andere particuliere instellingen maar zelf voor zorgen.

De jongens moesten een bepaald vak maar in de praktijk leren. Wel werden er in menige stad avondteken- en avondindustriescholen voor praktisch onderwijs door gemeentelijk of particulier initiatief opgericht. Het waren de zogenaamde 'ambachtsscholen' en die namen vanwege de toenemende industrialisatie in de 19e eeuw sterk in aantal toe²⁴. Eind 19e eeuw wordt door bedrijven en fabrieken her en der het oude 'leerlingstelsel' van de gilden weer ingevoerd waarbij kinderen een ambacht bij hun baas leren²⁵.

De meisjes konden aan het eind van de 19e eeuw in de grote steden na de lagere school naar een 'kook- of huishoudschool' om in eerste instantie opgeleid te worden voor huishoudster of dienstbode. Hoewel de overheersende opvatting toen nog was dat vrouwen voornamelijk hun rol als 'huisvrouw' moesten vervullen, ontstond er bij de opkomende midden- en hogere klasse toch steeds meer vraag naar huishoudonderwijs.

²¹ P.Th.F.M. Boekholt en E.P. de Booy, 'Geschiedenis van de school in Nederland'.

²² HBS-A was vooral gericht op talen, geschiedenis, economie/boekhouden; HBS-B op wis- en natuurkunde en scheikunde.

²³ Dagblad van Noord-Brabant, 10-12-1930

²⁴ Onder de Franse overheersing worden rond 1800 de gilden, die het praktisch onderwijs organiseerden, bij wet opgeheven.

²⁵ Bij de Staatsregeling van 1798 werden officieel de gilden afgeschaft en verdween daarmee het leerlingstelsel waarin theorie en praktijk een eenheid vormden.

Uiteindelijk gaat ook de regering zich met het nijverheidsonderwijs bemoeien, omdat de maatschappij nadrukkelijk om beter opgeleide mensen vraagt. Op 4 oktober 1919²⁶ wordt de Nijverheidsonderwijswet aangenomen die ten doel heeft: *“op den grondslag en met voortzetting van het algemeen vormend onderwijs op te leiden voor ambacht, nijverheid, scheepvaart, huishouden, landbouwhuishouden en vrouwelijke handwerken”*. De wet onderscheidt lager- en hoger onderwijs, schoolonderwijs en onderwijs volgens het ‘leerlingstelsel’. Art. 11 noemt nog eens de scholen die bedoeld worden waaronder (a) *scholen voor een ambacht of handwerk* en (d) *scholen voor huishouden, landbouwhuishouden, vrouwelijke handwerken en maatschappelijk werk*. Er kunnen dag- en avondscholen komen (naast uiteraard openbare en bijzondere) en het Rijk subsidieert de scholen tot 70% van de netto kosten. Wel moet er schoolgeld worden geheven. Interessant is het onderscheid tussen de ‘huishoudschool’ voor de stadse meisjes en de ‘landbouwhuishoudschool’ voor de plattelandsmeisjes. Die laatsten moeten namelijk naast koken, wassen, strijken en naaldvakken e.d. ook nog wat agrarische zaken mee krijgen waaronder aandacht voor kleinvee, slachtverwerking en bewaarstechnieken voor voedsel. De inhoudelijke schoolprogramma’s werd aan de scholen overgelaten, zij het dat ze door het Rijk moesten worden goedgekeurd.

Nijmegen start in 1850 een ambachtsschool met drie belangeloos werkende leraren. Pas ruim een halve eeuw later, op 23 maart 1901 wordt een professionele ambachtsschool opgericht t.b.v. de Vereniging voor Ambachtsonderwijs voor Nijmegen en Omstreken en betaald door de gemeente.

In **Den Bosch** wordt eind 1875 een ambachtsschool geopend.

Het 'Departement der Maatschappij tot Nut van het Algemeen' richt in **Tiel** in 1898 een ambachtsschool op. Het drie- of vierjarig onderwijs omvat o.a. timmeren en smeden, verven en vaktekenen. Tiel wordt tijdens de WO II door bombardementen zwaar getroffen. De ambachtsschool wordt volledig vernietigd maar zal in 1949 herbouwd worden.

Voor de Maasbommelaars - heel veel jongens gingen na de lagere school als vanzelfsprekend naar de ambachtsschool - is het van veel groter belang dat in 1909 in het nabije **Oss** aan de Monsterstraat een 'Ambachts- en Teekenschool' geopend wordt met vakken als timmeren, smeden, metselen en schilderen. Het is een avondschoon waar vijf avonden per week les wordt gegeven. De school voorziet in een grote regionale behoefte en blijkt al na een paar jaar te klein. Maar geen nood, in 1913 schenkt de Directie van Ant. Jurgens' Margarinefabrieken aan de Vereeniging Ambachtsonderwijs voor Oss en Omstreken F 10.000,- voor uitbreiding van de school. Daardoor kan er niet alleen aan meer jongens les worden gegeven, maar ook in meer vakken, waaronder elektrotechniek. Nogmaals: menige Maasbommelse jongen leerde daar een ambacht.

Ook in **Drunen** moet voor de oorlog een ambachts- of tekenschool hebben bestaan want de Provinciale Geldersche en Nijmeegsche courant van 19-09-1913 meldt dat op de Staatsbegroting voor 1914 een verhoging van F 75,- is opgenomen van de Rijkssubsidie voor de ambachtsschool te Druten. Vermoedelijk werd de Centrale Werkplaats (voor jonge werklozen) bedoeld. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zal er op 1 april 1943 in Druten een nieuwe ambachtsschool worden geopend.

In tegenstelling tot de ambachtsscholen zijn de huishoudscholen voor de oorlog rondom Maas en Waal dun gezaaid. In **Nijmegen** ontstaat er rond 1900 een soort openbare ‘kook- en huishoudschool’ vanuit

²⁶ In werking getreden op 1-1-1921.

het particulier initiatief en in 1919 beginnen de Zusters van Rosa de Lima er de rooms-katholieke Huishoud- en Vakschool St. Agnes.

In **Tiel** werd op zaterdag 22 januari 1938 onder veel belangstelling door de Inspecteur-generaal van het Nijverheids onderwijs een huishoudschool geopend die natuurlijk ook van groot belang was voor Dreumel, Wamel en wellicht Leeuwen. Oss en Druten zullen pas na de WO II een huishoudschool krijgen.

De voorzitter zet in den breede uiteen waarin het te geven onderwijs bestaat, alsmede de stappen, die hij gedaan heeft om zijn pogingen te doen slagen. Verder wil spr. nog alles in het werk stellen, opdat door dit bij uitstek praktisch onderwijs voor de jeugd, de liefde zal gekweekt worden voor een intensieve landbouwkennis.

Spr. heeft onderhandeld met den heer Schalel, landbouwconsulent te Tiel. 3 Avonden met 2 uur per avond in de week zal er les worden gegeven in Appeltern, Altforst, Maasbommel en Alphen. De voorzitter vindt de maanden December, Januari, Februari de meest geschikte maanden en zou liever 4 avonden per week reserveeren.

De lesuren zullen met f 1 per uur worden gehonoreerd. De leerlingen moeten 15 jaar oud wezen en zijn vrij van lesgeld. Dit onderwijs komt nog niet zoo duur te staan als vervolgonderwijs.

Ten aanzien van lokalen en leerkrachten is de voorzitter zoo goed als geslaagd.

De raad laat de gang van zaken aan het goed beleid van den voorzitter over.

Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche courant, 11-101-1927

Zoals gezegd had de overheid, in de 19e eeuw en ook daarna nog, meer aandacht voor algemeen vormend onderwijs dan praktisch onderwijs en dat betrof ook het landbouwonderwijs dat veelal aan de boerenstandsorganisaties werd overgelaten. Maar door eensgezind optreden van boeren en tuinders en die standsorganisaties met hun consulenten, die tal van cursussen verzorgden, werd intensief gepoogd verbetering te brengen in de veelal zorgwekkende staat van de land- en tuinbouw, zeker in het Land van Maas en Waal ²⁷. Ook de gemeente Appeltern zag het nut hiervan in, zoals blijkt uit een raadsverslag van oktober 1927 waarin de burgemeester, J.G. de Leeuw, voorstelt een cursus 'landbouwonderwijs' te organiseren.

Naast de veelheid aan cursussen van landbouwconsulenten

werden er ook particuliere landbouw-, tuinbouw-, en bosbouwscholen opgericht die vaak na enige tijd wel door de overheid (provincie, gemeenten) gesubsidieerd werden. Al in 1897 was er in **Tiel** een 'Rijkstuinbouwinterschool' (tot 1923) opgericht en in 1928 werd in **Oss** door de N.C.B. een 'landbouwwinterschool' opgericht met twee jaar les in de winterperiode. Maar in datzelfde jaar, 1928, op 21 september, bracht de Commissaris van de Koningin in Gelderland, mr. S. baron van Heemstra een werkbezoek aan Maas en Waal om zich op de hoogte te stellen van wat er in dit gebied zou moeten gebeuren om de land- en tuinbouw tot 'grotere bloei' te brengen. De burgemeesters van Wamel, Dreumel en Appeltern waren daarbij aanwezig en wezen op het grote belang van het oprichten een Lagere Landbouwschool in de streek. Het jaar daarop was een commissie al bezig met de uitwerking van het schoolplan en de financiële dekking: subsidies van de betrokken gemeenten, bijdragen van de leerlingen, bijdragen van de boerenbonden en leningen van boerenleenbanken ²⁸. Op donderdag 30 oktober 1930 was het zover: de (rooms-katholieke) Lagere

Lagere Landbouwschool in Boven-Leeuwen, 1930

²⁷ In 1896 was de Noordbrabantse Christelijke Boerenbond (NCB) opgericht die overal cursussen verzorgde en het tuin- en landbouwonderwijs stimuleerde.

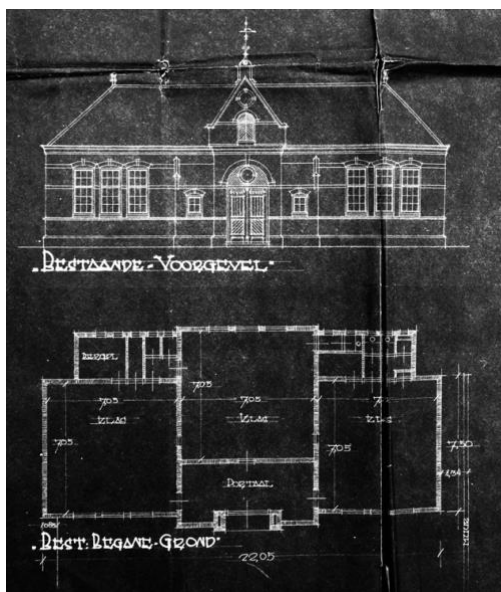
²⁸ Zie Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche courant van 6-5-1929

Landbouwschool voor Maas en Waal werd aan de Waterstraat in **Boven-Leeuwen** officieel geopend door de Gelderse Commissaris van de Koningin in aanwezigheid van vertegenwoordigers van de N.C.B en de minister van Binnenlandse Zaken en Landbouw. Tot hoofd van de school werd J.J. Arntz uit Maasbommel benoemd (die in oktober 1913 hoofd van openbare school in Maasbommel was geworden).

Een jaar later komt er een tweede R.K. Lagere Landbouwschool, ditmaal in **Neerbosch** bij Nijmegen. In 1942 wordt er op aandringen van de Studiecommissie tot cultuur-verbetering in Maas en Waal een ambulante Fruitteeltschool gevestigd in de bestaande Lagere Landbouwschool in Boven-Leeuwen ²⁹. Eveneens tijdens de oorlog, in mei 1943, wordt er nog een derde Lagere Landbouwschool in Maas en Waal gevestigd en wel in **Wychen** ³⁰. Na de oorlog zal de Lagere Landbouwschool in Boven-Leeuwen door de grote toeloop van kinderen te klein worden en krijgt in 1952 een nieuw onderkomen, eveneens in de Waterstraat ³¹. Maar daarmee zijn we al in de naoorlogse periode gekomen en daarover gaat het vervolgverhaal.

Wordt vervolgd.

Bijlagen:

Openbare school uit 1884 met drie klassen:
vooraanzicht en plattegrond
(Bron: Noud en Ans Carpai)

Detail uit de kadastrakaart van 1821 met (in het midden) het 'schoolhuis'

²⁹ Utrechtsche courant, 28-10-1942

³⁰ Het Volk, dagblad voor de arbeiderspartij, 7-1-1943

³¹ Voor een goed begrip: de westzijde van de Waterstraat is Beneden-Leeuwen, de oostzijde is Boven-Leeuwen. Zowel de oude (n° 38) als de latere landbouwschool (N°34) staan – nog steeds – in de Waterstraat